

Hemşirelik Öğrencilerinin Ölümüne Karşı Tutumları

Öğr. Gör. Zülfünaz ÖZER

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
zulfnazoz@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Dilek YILDIRIM

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
dilek.yildirim@izu.edu.tr

Prof. Dr. Rukiye PINAR BÖLÜKTAŞ

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
rukiye.boluktas@izu.edu.tr

Özet

Amaç: Bu araştırma, İstanbul'da bir vakıf üniversitenin hemşirelik bölümünde eğitim gören öğrencilerin ölümüne karşı tutumlarını belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Yöntem: Tanımlayıcı tipte olan araştırmanın örneklemini üniversitenin hemşirelik bölümünde öğrenim gören öğrencilerinden (n:176) ve araştırmaya katılmayı kabul eden bireyler oluşturmuştur (n:130). Veriler sosyo-demografik bilgi formu ve bireylerin ölümüne karşı tutumlarını değerlendiren Ölümüne Karşı Tutum Ölçeği (ÖKTÖ) ile toplanmıştır. Verilerin analizi yüzdellikler, t testi, tek yönlü varyans analizi ve korelasyon analiziyle yapılmıştır.

Bulgular: Araştırmaya katılan öğrencilerin %82,3'ü kadın,%33,8'i 1.sınıf öğrencisiyken, 4. Sınıf oranı %25,4'tür. Öğrencilerin %71,5'i ölmek üzere olan bir bireye bakım verdiklerini belirtmişlerdir. Öğrenciler ölmek üzere olan bir bireye bakım verirken öfke (%96,2), çaresizlik (%50,8), kaygı (%29,2), ümitsizlik (%27,7) duygusu yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların %53,1'i ölmek üzere olan bir bireye bakım verme konusunda okulda aldıkları eğitimi yeterli bulmamakta; %37,7'si terminal dönem hastanın bakımı konusunda kendilerini yetersiz görmektedir. Çalışmamızda kız öğrenciler ve 1.sınıf öğrenciler daha çok ölüm korkusu yaşamaktadırlar(p<0.05). Öğrencilerin ÖKTÖ'den aldıkları toplam puan ortalaması 118,2±19,2'dir.

Sonuç: Öğrencilerin ölümüne karşı olumlu tutum geliştirmeye yönelik girişimlerin planlanması, konunun müfredat programlarında daha fazla yer verilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, hemşirelik, öğrenci.

Attitudes of Nursing Students Towards Death

Abstract

Aim: This study was done to determine the attitudes of nursing department students of a foundation university in İstanbul towards death.

Method: Sample of this descriptive study comprised of nursing department students of university (n:176) and individuals accepting to participate in the study (n:130). Data were collected by socio-demographic information form and Death Attitude Profile (DAP) which evaluates individuals

attitudes towards death. Data analyses were done by percentage, t-test, one-way variance analysis and correlation analysis.

Findings: Among the students participated in the study, 82.3% were female, 33.8% were 1st grade and 25.4% were 4th grade students. 71.5% of the students stated that they have given care to a terminal patient. Students felt anger (96.2%), despair (50.8%), solicitude (29.2%), hopelessness (27.7%) while they were giving care to a terminal patient. 53.1% of the participants did not find the education they received enough for caring a terminal patient; 37.7% thought they were inadequate in giving care to terminal patients. In this study, female and freshman students felt fear of death more ($p<0.05$). ATDS total score average of students was $118,2\pm 19,2$.

Results: It is necessary to plan approaches in order for the nursing students to develop positive attitudes towards death, this subject must be included more in syllabus.

Key words: Death, nursing, student.

1. Giriş

Yaşamın son bulması olarak kabul edilen ölüm, farklı toplum ve kültürlerde yaşayan bireylerin kişiliğine, yaşına, dini tutumuna, kültürel konumuna bağlı olarak önemli bir olay olarak görülmektedir (Karakuş ve ark., 2012; Tanhan, 2013). Bunlardan dolayı ölüm ile ilgili farklı tanımlamalar yapılmıştır. Yapılan bu tanımlarda ki ortak noktalar; canlı organizmanın yenilenme yeteneğini yitirmesi, hayati organlardan biri ya da bir kaçının tamamen işlevsiz hale gelerek hayatın sonlanması ve ölümün kaçınılmaz bir olay olmasıdır (Karakuş ve ark, 2012). Aslında varlığın sonlu olması hakkındaki söylemler insanlık tarihi kadar eski olduğu bildirilmiştir. İlk filozoflardan olan Stoacılar ölümün yaşamımız üzerindeki etkisine dikkat çekmekte ve insan yaşamındaki en önemli olayın ölüm olduğunu söylemişlerdir. Buna ilaveten Seneca, yalnızca yaşamından vazgeçmeye hazır ve istekli olan kişilerin yaşamı gerçek manada tadacağını söylerken, Cicero da felsefe yapmanın ölüme bir nevi hazırlık olduğunu belirtmişlerdir (Sezer ve Savaş, 2009). Farklı dinlerde de ölüme farklı anlamlar yüklenmiştir. Yahudilikte ölüm ürkütücü bir gerçek ve ağır bir ceza iken; Hristiyanlıkta ölüm sadece bedenin yok olması ve yaşamın daha iyi bir şekilde bürünmesi olarak görülmektedir. Müslümanlıkta ise ölüm insan ruhunun bedeninden ayrılarak yüce bir kata yükselmesi yani Allah katına çıkması olarak değerlendirilir (Karakuş ve ark, 2012).

Ölüm, insanlığın hayatındaki en temel gerçekliktir. İnsan ölümün farkındadır; ölümü bilir fakat ondan asla kaçamaz (Tanhan, 2013). Bireyler ölümü hayatın bir parçası olarak kabul edip, yaşamı ve kendilerini bir bütün olarak algıladıkları zaman ruhsal sağlıklarını tam anlamıyla koruyacakları düşünülmektedir (Karakuş ve ark, 2012). Eğer kişilerde ölçsüz, aşırı ve patolojik biçimde ölüm düşüncesi ortaya çıkarsa bireylerin psikolojileri olumsuz etkilenebilmektedir. Ölüme karşı alınan tavır, tutum, denge ve uyum iyi bir şekilde sağlanmadığı zaman kişilerin kaygı düzeyi artmakta, bulunduğu topluma uyum sağlaması güçleşebilmektedir (Karakuş ve ark., 2012; Tanhan, 2013).

Ölümü doğal yaşamın bir süreci olarak kabul edip varlığın ayrılmaz bir parçası olarak algılamak gerekmektedir (Benli ve Yıldırım, 2017). Her insanın sonunda ölüm ve ölüm gerçeğiyle yüzleşmesi gerekir (Iranmanesh et al, 2008). Hemşireler diğer insanlara göre ölüm olayı ile daha çok karşılaşmakta ve olumsuz duyguların yıkıcı etkisine karşı daha savunmasız olabilmektedirler (Marcysiak et al, 2013). Terminal dönemde hastaya bakım verme ve ölüm anında hastanın yanında bulunma, sağlık hizmeti sunanların özellikle hemşirelerin en çok zorlandıkları deneyimlerden biridir (Benli ve Yıldırım, 2017). Terminal dönemde hastaya bakım veren hemşireler öfke, üzüntü, suçlama, çaresizlik, zorlanma ve sıkıntı gibi duygular yaşamaktadırlar (Koç ve Sağlam, 2008) Hemşireler hastaların bakımında başarısız, çaresiz ve yetersiz olmaktan korktukları için terminal dönem hastaların olmadığı kliniklerde çalışmayı istedikleri bildirilmektedir (Koç ve Sağlam, 2008; Benli ve Yıldırım, 2017). Ayrıca hemşireler yaşadıkları bu zor deneyim ile ölüm kaygıları artmakta ve ölümcül bireye bakım vermede isteksizlik oluşabilmektedir (Benli ve Yıldırım, 2017). Bu durum

hemşirelerde psikososyal ve somatik problemleri ortaya çıkarmakta ve aile yaşantılarını olumsuz etkilemektedir (Marcysiak et al, 2013). Hemşirelerin terminal dönemde bulunan hasta ve ailesine bütüncül bakım bir bakım sunabilmesi için mezun olmadan önce ölüm hakkındaki duygu ve düşüncelerini tanıyıp, kontrol etmeleri ile mümkün olmaktadır(Koç ve Sağlam, 2008). Öğrenciler mesleki eğitimlerinden dolayı stajlarında terminal dönem hastalarla çalışmakta, terminal dönem hasta ve ailesine bakım vermekte ve bazen hastaları kaybedebilmektedirler. Bu durum öğrencilerde olumsuz duygu ve düşüncelerin kendini göstermesine neden olabilmektedir (Marcysiak et al, 2013). Bireylerde ölüme karşı tutum; ölümün tanımı gibi kişisel özelliklere, topluma, dine ve kültüre göre değişiklik göstermektedir. İnsanlar karşılaştıkları ölüm olayı ile ilgili yaşadıkları deneyimlerden yola çıkarak, ölüme karşı olumlu ya da olumsuz tutum geliştirebilmektedirler (Karakuş ve ark, 2012).

Gelecekte sağlık bakım ekibinin içinde yer alacak olan hemşire adayların ölüm kavramına ilişkin tutumlarının belirlenmesi ve farkındalıklarının artırılması gerekmektedir. Ayrıca ölüme karşı olumlu tutum geliştirmeleri sağlanmalı, hem kendi yaşantılarında hem de meslek yaşamlarında kullanabilecekleri baş etme yöntemlerinin öğretilmesi ile terminal dönem birey ve ailesine verecekleri bakımın kalitesini de arttıracaktır (Selçuk ve Avcı, 2015).

Bu araştırma, İstanbul'da bir vakıf üniversitenin hemşirelik bölümünde eğitim gören öğrencilerin ölüme karşı tutumlarını ve ilişkili etmenleri belirlemek amacıyla yapılmıştır.

2. Materyal ve Metod

Tanımlayıcı tipteki araştırma 2017- 2018 bahar yarıyılında Hemşirelik bölümünde öğrenim gören öğrencilerin (n:176) tamamına ulaşıp araştırmaya katılmayı kabul eden öğrenciler örnekleme dahil edilmiştir(n:130). Veri toplama aşamasında öğrencilere araştırmanın amacı ve kapsamı anlatılıp araştırmaya katılmayı kabul ettiklerine dair sözel onamları alınmıştır.

Araştırma verileri, araştırmacılar tarafından literatür taranarak oluşturulan kişisel bilgi formu, Wong ve arkadaşları (1994) tarafından kişilerin ölüme karşı tutumlarını değerlendirmek için geliştirilen ve ülkemizde Işık ve arkadaşları (2009) tarafından Türkçe geçerlilik ve güvenilirliği yapılan 'Ölüme Karşı Tutum Ölçeği' ile toplanmıştır. Kişisel bilgi formunda; öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri ve ölüme karşı görüşleri/tutumlarını sorgulayan 26 soru bulunmaktadır. Kişilerin ölüme karşı tutum ve ölümü kabullenme şeklini değerlendiren Ölüme Karşı Tutum Ölçeği (ÖKTÖ) 26 madde ve 7'li likert tipli bir ölçektir (Kesinlikle Katılmıyorum-Kesinlikle Katılıyorum arası). ÖKTÖ ölümün var olduğu görüşüne dayanmakta ve üç alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin toplamından elde edilen puan değerlendirilebildiği gibi her bir boyuttan alınan puanlar da değerlendirmeye alınabilmektedir. Ölçek ve alt boyutlardan alınan puan ortalamasının yüksekliği ölüme karşı olumlu tutum olduğunu göstermektedir. Ölümü yaşamın değişmez bir parçası olduğunu ve ölümden sonraki hayata geçişe inanmayı açıklayan tarafsız kabullenme ve yaklaşım kabullenme alt boyutu 12 madde (4, 6, 8, 12, 13, 14, 15, 19, 21, 22, 23, 25 maddeler) olup Cronbach alpha katsayısı 0.86'dır. Kaçış kabullenme alt boyutu 5 madde (5, 9, 11, 20, 24. maddeler) ve Cronbach alpha katsayısı 0.74 olup, ölümü; yaşamın fiziksel veya psikolojik sıkıntılarında kurtardığı için bireyler tarafından hoş karşılanabilecek bir alternatif olabileceğini açıklanmaktadır. Ölüm korkusu ve ölümden kaçınma alt boyutu 9 madde (1, 2, 3, 7, 10, 16, 17, 18, 26. maddeler) olup Cronbach alpha katsayısı 0.76'dır. Bu alt boyut da kişinin ölüm ile yüz yüze geldiğinde yaşadığı korku hissini azaltmak için ölümü düşünmekten ve konuşmaktan sakınması açıklanmaktadır.

Araştırmada elde edilen verilerin analizi SPSS 25.0 programı ile analiz edildi. Verilerin normal dağılıma uygunluğu Shapiro Wilk testi kullanılarak çarpıklık ve basıklık değerlerine göre incelendi. Normal dağılıma uyan verilerin karşılaştırılmasında bağımsız örnekler t testi ve tek yönlü varyans analizi testi kullanıldı. Analiz sonuçları aritmetik ortalama $\pm$ standart sapma şeklinde sunuldu. Anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olarak alındı.

3. Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin %82,3'ü kadın, %17,7'si erkek, %33,8'i 1.sınıf öğrencisiyken, 2.sınıf öğrenci oranı %24,6, 3. Sınıf öğrenci oranı %16,2 ve 4. Sınıf oranı %25,4'tür. Öğrenciler okuduğunuz bölümden memnun musunuz sorusuna %85,4 evet cevabını vermiş, %80,8'si ilde, %19,2'si ilçede yaşamaktadır. Öğrencilerin %70'i orta, %27,7'si iyi ve %2,3'ü kötü ekonomik durumda iken %76,9'u çekirdek aile tipine sahip %23,1'i ise geniş aile tipine sahiptir(Tablo 1).

Tablo 1. Kişisel bilgi formu frekans dağılımı (n:130)

	Frekans	Yüzde		Frekans	Yüzde
Cinsiyet			Anne eğitim		
Kadın	107	82,3	Okur Yazar Değil	8	6,2
Erkek	23	17,7	Okur Yazar	13	10
Sınıf			İlkokul – Ortaokul	76	58,5
1. Sınıf	44	33,8	Lise	23	17,7
2. Sınıf	32	24,6	Üniversite	10	7,7
3. Sınıf	21	16,2	Anne çalışma		
4. Sınıf	33	25,4	Evet	22	16,9
Bölümde Okumaktan Memnuniyet			Hayır	108	83,1
Evet	111	85,4	Baba eğitim		
Hayır	19	14,6	Okur Yazar Değil	2	1,5
Medeni durum			Okur Yazar	8	6,2
Evli	6	4,6	İlkokul – Ortaokul	65	50
Bekar	124	95,4	Lise	38	29,2
Yaşadığınız yer			Üniversite	17	13,1
İl	105	80,8	Baba çalışma		
İlçe	25	19,2	Evet	106	81,5
Ekonomik durum			Hayır	24	18,5
Kötü	3	2,3	Aile tipi		
Orta	91	70	Çekirdek Aile	100	76,9
İyi	36	27,7	Geniş Aile	30	23,1

Katılımcıların %88,5'i son 1 yıl içerisinde birini kaybettiniz mi? sorusuna hayır cevabını verirken, %63,8'i ölmek üzere olan bireye durumu hakkında bilgi verilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Öğrencilerin %71,5'i ölmek üzere olan bireye bakım verdiklerini belirtmişlerdir. Ölmek üzere olan bireye bakım verme konusundaki düşünceleri hakkındaki soruya öğrencilerin %70'i birey ve ailesine destek olmaya çalışırım, %24,7'si benim için diğer hastalardan farkı yoktur cevabını vermişlerdir.

Öğrenciler ölmek üzere olan bir bireye bakım verirken öfke (%96,2), kaygı (%29,2), keder (%26,2), çaresizlik (%50,8) ümitsizlik (%27,7), anksiyete (%29,2) ve yetersizlik (%25,4) duygusu yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların %53,1'i ölmek üzere olan bir bireye bakım verme konusunda okulda aldıkları eğitimi yeterli bulmamakta; %52,3'ü terminal dönem hastanın bakımı konusunda yeterli olup olmadıkları konusunda herhangi bir fikirlere yokken, %37,7'si yetersiz görmekte, %52,3'ü ölüm olayına tanık olmuşlar ve ölüm haberini ölen bireyin yakınlarına doktor ile hemşirenin birlikte (%79,2) söylemesinin daha uygun olduğunu belirtmişlerdir. Eğer ölüm haberini ölen bireyin yakınına söylemek

size düşerse sorusuna öğrencilerin %70'i nasıl söyleyeceğime karar vermekte güçlük çekerim, %23,8'i normal bir olay kabul eder ve söylerim cevabını vermişlerdir.

Öğrencilerin ÖKTÖ'den aldıkları toplam puan ortalaması 118,2±19,2'dir. ÖKTÖ alt boyutlarından aldıkları puan ortalamaları; tarafsız kabullenme ve yaklaşım kabullenme için 63,8±12,0, kaçış kabullenme için 20,6±5,50, ölüm korkusu ve ölümden kaçınma için 33,7±10,70'dir(Tablo 2).

Tablo 2: Öğrencilerin ÖKTÖ Toplam ve Alt Boyut Puan Ortalamaları

	X ±ss	Öğrencilerin Aldığı Min - Mak Değerleri	Ölçeğin Min - Mak Değerleri
Tarafsız Kabullenme ve Yaklaşım Kabullenme	63,8±12,0	22-84	12-84
Kaçış Kabullenme	20,6±5,50	5-34	5-35
Ölüm Korkusu ve Ölümden Kaçınma	33,7±10,70	9-59	9-63
ÖKTÖ Toplam	118,2±19,2	47-158	26-182

Öğrencilerin sosyo-demografik özelliklere göre ÖKTÖ'nin toplam ve alt boyut puan ortalamalarının dağılımı Tablo 3'de verilmiştir. Sınıflara göre ölüm korkusu ve ölümden kaçınma ortalama değerleri arasında istatistiksel olarak fark vardır(p<0,05). Öğrencilerden 1. Sınıfta olanların ortalama değeri 2.sınıflardan istatistiksel olarak daha düşük bulunmuştur. Sınıflara göre toplam puan ortalama değerleri arasında istatistiksel olarak fark yoktur. Bölümden memnun olmaya göre tarafsız kabullenme ve yaklaşım kabullenme ortalama değerleri arasında istatistiksel olarak fark vardır(p<0,005). Bölümden memnun olan öğrencilerde ortalama değeri bölümden memnun olmayan öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur. Cinsiyete göre ölüm korkusu ve ölümden kaçınma ortalama değerleri arasında istatistiksel olarak fark vardır(p<0,05). Kadınların ortalama değeri erkeklere göre daha yüksek olarak elde edilmiştir. Babanın eğitim durumuna göre tarafsız kabullenme ve yaklaşım kabullenme ortalama değerleri arasında anlamlı bir fark vardır(p<0,05). Lise ve üniversite mezunlarının ortalama değerleri arasında anlamlı olarak fark vardır(Tablo3).

Tablo 3: Öğrencilerin Sosyo-demografik Özelliklere Göre ÖKTÖ Toplam ve Alt Boyut Puan Ortalamalarının Dağılımı (n=130)

	Tarafsız kabullenme ve yaklaşım kabullenme	Kaçış kabullenme	Ölüm korkusu ve ölümden kaçınma	ÖKTÖ Toplam
Cinsiyet				
Kadın	63,7 ± 11,4	20,6 ± 5,2	34,6 ± 10,5	118,9 ± 18,8
Erkek	64,6 ± 14,7	20,6 ± 6,9	29,5 ± 10,7	114,7 ± 21,2
p	0,748	0,989	0,038	0,341
Sınıflar				
1.sınıf	65,2 ± 11,1	20,4 ± 5,9	30,8 ± 12	116,4 ± 19
2.sınıf	66,3 ± 8,4	21,8 ± 4,9	37,6 ± 8,9	125,6 ± 10,8
3.sınıf	62,7 ± 12	19,4 ± 4,8	36 ± 8,7	118,1 ± 20,3
4.sınıf	60,4 ± 15,3	20,6 ± 6	32,4 ± 10,6	113,3 ± 23,4
p	0,182	0,474	0,029	0,061
Bölümden memnun olma				
Evet	65 ± 11,2	20,8 ± 5,4	34 ± 10,7	119,9 ± 19,2
Hayır	56,8 ± 14,3	19,4 ± 6,5	31,9 ± 10,7	108,1 ± 16,1

p	0,005	0,286	0,424	0,012
Yaşanılan yer				
İl	63,7 ± 12,1	20,8 ± 5,4	33,7 ± 10,2	118,2 ± 19,1
İlçe	64,4 ± 11,6	19,9 ± 6,2	33,8 ± 12,8	118 ± 20,2
p	0,807	0,457	0,982	0,961
Ailenin ekonomik durumu				
Kötü	52,7 ± 18	17,3 ± 6,7	31,3 ± 13,6	101,3 ± 36,7
Orta	63,2 ± 12,4	20,3 ± 5,4	34,4 ± 10,8	117,8 ± 20,2
İyi	66,4 ± 10	21,8 ± 5,8	32,3 ± 10,4	120,5 ± 14,2
p	0,103	0,214	0,582	0,565
Annenin eğitim durumu				
Okuryazar değil	66,3 ± 11,8	21 ± 3,7	35,4 ± 7,7	122,6 ± 19,1
Okuryazar	64,4 ± 8	21,2 ± 6,4	30,8 ± 12,1	116,3 ± 14,5
İlkokul-ortaokul	64,8 ± 11,9	20,8 ± 5,1	34,4 ± 9,8	120 ± 19,5
Lise	58,9 ± 15,2	19,6 ± 7,6	32 ± 13	110,5 ± 21,2
Üniversite	65,3 ± 7,4	20,6 ± 3,9	34,7 ± 12,4	120,6 ± 16,2
p	0,298	0,911	0,713	0,284
Babanın eğitim durumu				
Okuryazar değil	74 ± 8,5	26 ± 1,4	39,5 ± 9,2	139,5 ± 16,3
Okuryazar	60,5 ± 10,7	22,1 ± 3,7	32,9 ± 5,9	115,5 ± 15,9
İlkokul-ortaokul	63,7 ± 11,5	20,7 ± 5,4	35,2 ± 9,8	119,6 ± 19,5
Lise	67,3 ± 11,5	20,3 ± 6,1	31,6 ± 12,6	119,3 ± 17,1
Üniversite	56,8 ± 13	19,8 ± 5,4	32,4 ± 11	108,9 ± 22,2
p	0,023	0,565	0,445	0,133

Ölmek üzere olan bir bireye bakım verirken kaygı duygusu yaşayanların ölüm korkusu alt boyutu puan ortalaması anlamlı olarak yüksek iken, kaygı duymayan öğrencilerin tarafsız kabullenme ve kaçış kabullenme alt boyutu puan ortalaması anlamlı olarak yüksek bulunmuştur($p < 0,05$). Ölmek üzere olan bir bireye bakım verirken ümitsizlik duygusu yaşayanların ölüm korkusu alt boyutu puan ortalaması değeri istatistiksel olarak farklılık göstermektedir (Tablo 4).

Tablo 4. Öğrencilerin Ölüme İlişkin Görüşlerine Göre ÖKTÖ Toplam ve Alt Boyut Puan Ortalamalarının Dağılımı (n=130)

	Tarafsız kabullenme yaklaşım ve kabullenme	Kaçış kabullenme	Ölüm korkusu ve ölümden kaçınma	ÖKTÖ Toplam
Son 1 yıl içinde birinci dereceden yakını kaybetme				
Evet	65,8 ± 6,6	19,3 ± 7,6	35,9 ± 9,5	120,9 ± 14,1
Hayır	63,6 ± 12,5	20,8 ± 5,2	33,4 ± 10,9	117,8 ± 19,8

P	0,292	0,314	0,410	0,556
Ölmek üzere olan bireye durumuyla ilgili bilgi verme				
Evet	63,7 ± 12,6	20,3 ± 5,9	33 ± 10,7	117,1 ± 20,6
Hayır	64 ± 10,9	21,1 ± 4,9	35 ± 10,6	120,1 ± 16,6
P	0,916	0,455	0,297	0,389
Ölmek üzere olan bireye bakım verme				
Evet	62,4 ± 12,3	20,1 ± 4,6	35,7 ± 10,2	118,2 ± 18,0
Hayır	64,4 ± 11,9	20,8 ± 5,9	32,9 ± 10,8	118,1 ± 19,8
P	0,395	0,528	0,183	0,978
Ölmek üzere olan bireye bakım verilmesi konusundaki düşünceleri				
Ölmek üzere olan birine bakım vermek istemiyorum	68,4 ± 8,5	20,4 ± 2,1	36,2 ± 17,5	125 ± 22,6
Benim için diğer hastalardan farklı yoktur	58,6 ± 15,4	19,5 ± 6,3	31,8 ± 10,9	109,9 ± 24,9
Tedavimi yapar, başka bir şeyle ilgilenmem	57,5 ± 3,5	22 ± 5,7	39 ± 15,6	118,5 ± 6,4
Birey ve ailesine destek olmaya çalışıyorum	65,6 ± 10,3	21 ± 5,4	34,1 ± 10,2	120,7 ± 16,1
P	0,096	0,603	0,596	0,339
Ölmek üzere olan bir bireye bakım verirken yaşanan duygular				
Kaygı				
Evet	60,5 ± 11,9	18,9 ± 4,8	37,1 ± 9,5	116,5 ± 20,5
Hayır	65,2 ± 11,8	21,3 ± 5,7	32,3 ± 10,9	118,9 ± 18,7
P	0,043	0,019	0,020	0,527
Keder				
Evet	63,2 ± 11,9	20 ± 4,3	36,5 ± 11,1	119,7 ± 20,3
Hayır	64 ± 12,1	20,8 ± 5,9	32,7 ± 10,4	117,6 ± 18,9
P	0,738	0,376	0,770	0,582
Çaresizlik				
Evet	65,3 ± 14,8	21,6 ± 4,6	37,5 ± 9,9	124,5 ±

				20,3
Hayır	63,7 ± 11,7	20,5 ± 5,6	33,3 ± 10,7	117,5 ± 19,1
P	0,642	0,497	0,175	0,215
Ümitsizlik				
Evet	63,8 ± 12,7	21,5 ± 4,4	37,6 ± 10,1	122,8 ± 19,2
Hayır	63,9 ± 11,8	20,3 ± 5,9	32,2 ± 10,6	116,4 ± 19
P	0,975	0,265	0,011	0,087

Ölüm olayı ile karşılaşıldığında ölen bireyin acılarının sona erdiğini ve kurtulduğunu düşünen öğrencilerin kaçış kabullenme alt boyut ortalama değerleri istatistiksel olarak anlamlılık göstermektedir ($p < 0,05$). Acıların sona ermediğini ve kurtulmadığını düşünen öğrencilerin ölüm korkusu alt boyut ortalama değerleri istatistiksel olarak farklılık göstermektedir ($p < 0,05$). Ölüm olayı ile karşılaşıldığında hissedilen diğer duygular ile ÖKTÖ ve alt boyutları puan ortalama değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlılık bulunmamıştır (Tablo 5).

Tablo 5. Ölüm Olayı İle Karşılaşıldığında Hissedilen Duygulara Göre ÖKTÖ Toplam ve Alt Boyut Puan Ortalamalarının Dağılımı (n=130)

	Tarafsız kabullenme ve yaklaşım kabullenme	Kaçış kabullenme	Ölüm korkusu ve ölümden kaçınma	ÖKTÖ Toplam
Hiçbir şey hissetmeme				
Evet	61,8 ± 13,8	19,1 ± 4,8	33,6 ± 12	114,4 ± 23,5
Hayır	64,1 ± 11,7	20,9 ± 5,6	33,7 ± 10,6	118,7 ± 18,5
P	0,449	0,212	0,958	0,389
Korkma				
Evet	61,2 ± 12,9	19,3 ± 5,1	34,3 ± 12,6	114,8 ± 24,4
Hayır	64,3 ± 11,9	20,8 ± 5,6	33,6 ± 10,4	118,7 ± 18,3
P	0,322	0,268	0,811	0,422
Ağlama ve üzüleme				
Evet	64,3 ± 12,2	21,9 ± 6	36,3 ± 9,5	122,6 ± 18
Hayır	63,6 ± 12	20 ± 5,2	32,4 ± 11,1	116 ± 19,5
P	0,731	0,067	0,500	0,670
Doğal karşılama				
Evet	63,6 ± 12,6	21,1 ± 3,4	31,5 ± 9,2	116,2 ± 17,9
Hayır	63,9 ± 11,9	20,5 ± 5,9	34,2 ± 11	118,6 ± 19,6
P	0,901	0,619	0,246	0,563
Acıların sona erdiğini ve kurtulduğunu düşünme				
Evet	65,8 ± 13,9	23,2 ± 6,4	29,6 ± 9,8	118,6 ± 19,5
Hayır	63,4 ± 11,6	20,1 ± 5,2	34,6 ± 10,7	118,1 ± 19,3
P	0,396	0,015	0,047	0,901

4. Tartışma

Bu araştırma hemşirelik bölümü öğrencilerinin ölüme karşı tutumlarını ve etkileyen değişkenleri incelemek amacıyla yapılmıştır. Çalışmada hemşirelik öğrencilerinin ÖKTÖ alt boyutlarına ait toplam puanlarının ortalamasının üzerinde olduğu görülmüştür. Hemşirelik öğrencileriyle yapılan çalışmalarla uyumlu olan bu bulgu hemşirelik öğrencilerinin ölüme karşı nispeten olumlu bir tutum sergilediklerini göstermektedir (Brajtman ve ark., 2009; Marcysiak ve ark., 2013; Bilge ve ark., 2013; Arslan ve ark., 2014; Selçuk ve Avcı, 2015;). Bu bulgu hemşirelik öğrencilerinin ölümü gerçek, ölümü yaşamın kaçınılmaz bir parçası olduğundan kabul edilmesi gereken bir olay olduğunu, ölümün dünyada ki acıları dindirdiğini ve ölümden sonraki yaşama bir geçiş olduğuna inandıklarını gösterebilmektedir. Abu-El-Noor' un (2015) yaptığı çalışmada ölçek toplam puanları oldukça düşük bulunmuştur.

Ölüm korkusu puan ortalamasının 1.sınıf öğrencilerinde daha düşük olduğu bulunmuştur. Yapılan çalışmalarda da (Leombruni ve ark., 2014; Selçuk ve Avcı, 2015) elde ettiğimiz sonuçlara benzer bulgular bulunmuştur. Literatürde yer alan çalışmalarda yaşın ölüme karşı tutumu etkileyen önemli bir değişken olduğu ve yaş ilerledikçe ölüme karşı olumlu tutumun geliştirildiği bildirilmiştir (Khader ve ark 2010 5; Hagelin ve ark., 2016). Ölüm korkusu puan ortalamasının düşük olmasını neden 1.sınıf öğrencilerinin terminal dönemdeki hastayla karşılaşmamış olmasına bağlı olabilir.

Hemşirelik bölümünü okumaktan memnun olan öğrencilerin ölümü yaşamın değişmez bir parçası olduğunu ve ölümden sonraki hayata geçişe inanmayı açıklayan tarafsız kabullenme ve yaklaşım kabullenme alt boyut puanları yüksek bulunmuştur. Bu durum mesleğini isteyerek yapanların ölüm olayını daha çabuk kabullendiklerini ve ölüme daha profesyonel yaklaştıklarını göstermektedir.

Araştırmamızda ölümden kaçınma alt boyutu puan ortalamasının kız öğrencilerde anlamlı olarak yüksek bulunmuştur. Çalışmalarda cinsiyetin ölüme ve terminal dönemdeki hastaya bakım vermeye ilişkin tutumu etkileyen bir etmen olduğu, kadınların kişilik özellikleri gereği daha fazla empatik davranmaları nedeniyle ölüm anksiyetesi yaşadıkları ve ölümden kaçındıkları belirtilmektedir (Selçuk ve Avcı, 2015). Ölümden kaçınma davranışının temelinde ölüm korkusunun bulunduğu ve kadınların geçmişi ve şimdisi ile yaşamın kaybolduğuna inanarak ölümden kaçındıkları söylenebilir. Araştırmamızdan elde edilen bu bulgunun aksine yapılan bazı çalışmalarda cinsiyet faktörünün ölüme karşı tutumu etkilemediği görülmüştür (Marcysiak ve ark., 2013; Arslan ve ark., 2014; Abu-El-Noor ve ark., 2015; Şahin ve ark., 2016).

Ölümü yaklaşmış ya da ölmekte olan birey, kendi ölümünü yaşarken, çevresindekilere de bir takım duygular yaşatmakta, dolayısıyla ruhsal dünyalarında güçlü dalgalanmalara neden olmaktadır. Hastane ortamında bu süreci, hastaya bakım veren sağlık ekibi de yaşamaktadır (Demir 2010). Araştırmamızda öğrenciler ölmek üzere olan bir bireye bakım verirken öfke (%96,2), çaresizlik (%50,8), kaygı (%29,2), keder (%26,2), ümitsizlik (%27,7), anksiyete (%29,2) ve yetersizlik (%25,4) duygusu yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Ay ve Gençtürk (2013) öğrenciler ile yaptıkları odak grup çalışmasında, öğrencilerin yaklaşık yarısının terminal dönemde hastaya bakım verirken çaresizlik, yetersizlik duygusu yaşadıklarını bildirmişlerdir. Gallagher ve ark. (2014) yaptıkları çalışmada öğrencilerin endişe ve üzüntü duygusunu daha fazla yaşadıkları görülmüştür. Öğrenciler ile yapılan farklı bir çalışmada da katılımcılar, ölmekte olan bir hastayla iletişimde bulunup bakım verdikten sonra aynı hastayı bir ceset olarak görmeyi çok korkutucu olduğunu ve ölüm düşüncesinin gerçek deneyimlerden daha ürkütücü olduğunu ifade etmişlerdir (Ek ve ark., 2014). Bir diğer çalışmada öğrenciler ölmekte olan bireyle ölüm hakkında konuşmaktan rahatsız olacaklarını ve bu durumun çaresizlik algısı nedeniyle, öğrencilerin öz-yeterlilikleri konusunda güvensizliği yansıtabilmektedir (Leombruni ve ark., 2014). Yapılan farklı çalışmalarda da hemşirelik öğrencilerinin ölüm karşısında en

fazla çaresizlik, kaygı ve yetersizlik duygusu yaşadıkları saptanmıştır (Koç ve Sağlam 2008; Mutto ve ark. 2012; Taşdemir ve Gök, 2012; Bilge ve ark. 2013; Selçuk ve Avcı, 2015). Liu ve ark. (2011), öğrencilerin ölümle yüz yüze geldiğinde sürpriz, hüznün ve isteksizlik hissettiğini ve ölmekte olan kişinin ailelerine bir mektup yazarak şükranlarını bildirmeleri gerektiğini bildirmişlerdir. Ek ve ark. (2014) yaptıkları çalışmada bazı öğrenciler, sakin kalma yeteneklerini kaybetmekten korktuğunu, hastalara ve ailelerine gereken desteği sağlayamayacaklarını, ölmekte olan hastayla yeterli zaman harcamak için çok fazla çalışmaları gerektiğini söylemişlerdir. Terminal dönemdeki hastaya bakım verirken öğrencilerin yaşadıkları olumsuz duygular kişisel ölüm korkularından değil, bireylerin hastaya ne yapacağını ve ne söyleyeceğini bilmemeye bağlı yetersizlik ve çaresizlik duygularından kaynaklandığı saptanmıştır (Selçuk ve Avcı, 2015).

Ölmek üzere olan bir bireye bakım verirken kaygı ve ümitsizlik duygusu yaşayanların ölüm korkusu alt boyutu puan ortalaması anlamlı olarak yüksek bulunmuştur. Bu durum öğrencilerin ölüm ile yüz yüze geldiğinde yaşadığı korku hissini azaltmak için ölümü düşünmekten ve konuşmaktan sakınması açıklanabilmektedir. Ölmek üzere olan bir bireye bakım verirken kaygı duymayan öğrencilerin tarafsız kabullenme ve kaçış kabullenme alt boyutu puan ortalaması ise anlamlı olarak yüksek bulunmuştur. Bu bulgu öğrencilerin ölümün gerçek, yaşanılacak ve kabul edilmesi gereken bir olay ve ölüm olayının ölümden sonraki yaşama bir geçiş olduğuna inandıklarını ifade edebilmektedir. Ölüm olayı ile karşılaştığında ölen bireyin acılarının sona erdiğini ve kurtulduğunu düşünen öğrencilerin kaçış kabullenme alt boyut ortalama değerleri yüksek bulunmuştur. Öğrenciler dini inançlarından dolayı ölümü; yaşamın fiziksel veya psikolojik sıkıntılarının kurtardığını ve ölümden sonra kişilerin daha iyi bir hayata geçtiğini kabul etmektedirler. Ay ve Gençtürk'ün (2013) yaptıkları çalışmada öğrencilerin büyük çoğunluğu ölümü yaklaşan hastaya verilen bakımın amacının onu rahatlatmak, acılarını dindirmek olduğunu belirtmişlerdir.

Öğrencilerin %71,5'i ölmek üzere olan bireye bakım verdiklerini belirtmişlerdir. Koç ve Sağlam'ın (2008) yaptıkları çalışmada hemşirelik öğrencilerinin %57,9'unun, Taşdemir ve Gök'ün (2012) çalışmasında da öğrencilerin %63,1'i ölümcül hastaya bakım verdiklerini bildirmişlerdir. Çalışmamızda öğrencilerin çoğu (%63,8) ölmek üzere olan bireye durumu hakkında bilgi verilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Yapılan araştırmalarda, öğrenciler ölmekte olan hastayı dinlemeyi, doğruyu söylemeyi ve ölümü desteklemeyi önemli buldukları görülmüştür (Vargas, 2010). Ayrıca öğrencilerin ölmek üzere olan bireye bakım verme konusundaki düşünceleri ise; %70'i birey ve ailesine destek olmaya çalışacaklarını, %24,7'si ise diğer hastalardan hiçbir farklarının olmadığını söylemişlerdir. Koç ve Sağlam'ın (2008) yaptıkları çalışmada da araştırmamıza benzer sonuçlar bulmuşlardır. Yapılan farklı çalışmalarda ise öğrencilerinin, yarısından fazlasının ölmekte olan bir hastaya bakım vermek istemedikleri belirlenmiştir (Taşdemir ve Gök, 2012; Şahin ve ark., 2016). De Oliveira ve ark.'ın (2007) yaptıkları çalışmada öğrenciler ölmek üzere olan bireye bakım verirken üzüntü, güçsüzlük ve suçluluk duygusunun yanı sıra, hastanın ölümüyle ilgili yakınlarını bilgilendirirken zarar vermekten korktuklarını vurgulamıştır. Diğer bir çalışmada öğrenciler kendilerini olumsuz duygulardan korumak için ölmekte olan hastalarla temaslarını en aza indirmeyi tercih ettiklerini bildirmişlerdir (Mutto ve ark., 2010). Ölüm sürecinde hastanın ihtiyaç duyduğu yardımı verebilmek için sağlık bakım profesyonellerinin öncelikle kendi duygularının farkına varması gerekir (Demir 2010). Ölüm karşısında yaşanan duyguların kontrolsüz ve zarar verici olmadığı sürece doğal olduğu ve profesyonellelikle ters düşmeyeceği belirtilmektedir (Selçuk ve Avcı, 2015). Ancak öğrencilere ölüm korku ve tutumlarına yönelik kişisel davranış geliştirme ve yaşam sonu bakım sorunları ile baş edebilme konusunda destekleyici eğitim verilmesi gerektiği savunulmaktadır (Brajtman ve ark., 2009; Mutto ve ark. 2012; Ay ve Gençtürk, 2013; Selçuk ve Avcı, 2015).

Katılımcıların %53,1'i ölmek üzere olan bir bireye bakım verme konusunda okulda aldıkları eğitimi yeterli bulmamakta; %37,7'si terminal dönem hastanın bakımı konusunda kendilerini yetersiz gördüklerini belirtmişlerdir. Literatürde öğrenciler (%61,4) hemşirelik eğitimi programlarında yaşam sonu bakıma gerekli önemin verilmediğini düşünmekte, hemşirelik eğitiminde yaşam sonu bakıma verilen önemin hasta bakımını oldukça etkileyeceğini (%60,0) ve terminal dönemdeki bireyin bakımı için kendilerini (%75,7) yetersiz buldukları bildirmişlerdir(Koç ve Sağlam, 2008). Taşdemir ve Gök'ün (2012) yaptıkları çalışmada öğrencilerin %63,9'u hemşirelik eğitiminin yaşam sonu bakım vermede yetersiz olduğunu, %43,9'u kendilerini terminal dönem hasta bakımında yeterli hissetmedikleri, %57,4'ünün yaşam sonu bakıma yönelik bilgi ve beceriye sahip olunması gerektiğini ifade ettikleri tespit edilmiştir.

Gallagher ve ark. (2014) yaptıkları çalışmada öğrencilerin terminal dönem hasta bakımı ile eğitiminin klinik uygulamaya çıkmadan önce yeterli bir şekilde verilmesinin sadece hastaya değil aynı zamanda ailelerin ilgili ve beklentilere de katkıda bulunacağını ifade etmişlerdir. Yapılan farklı bir çalışmada terminal dönem hasta bakımı konusunda eğitimin hemşirelik öğrencilerinin ölüme karşı olumlu tutumlarını önemli ölçüde artırdığını göstermiştir(Jafari ve ark., 2015). Benzer şekilde Iranmanesh ve ark.(2008), ölüm konusunda eğitim alan hemşirelik öğrencilerinin terminal dönem hastalara bakım vermede yeterli eğitim almayan öğrencilere göre daha olumlu tutumlar aldıklarını bildirmişlerdir. Literatürde hemşirelik öğrencilerinin, terminal dönem hasta bakımı için eğitime gereksinim duyduklarını ve duygularını yönetmek için eğitime odaklanılması gerektiğini bildiren çalışmalar yer almaktadır(Ek ve ark., 2014; Leombruni ve ark., 2014; Youssef, 2016).

5. SONUÇ

Araştırmamızda öğrenciler, terminal dönem hastaya bakım verirken öfke, çaresizlik, kaygı gibi olumsuz duygular yaşamakta ve bu hastaların bakım ile ilgili kendilerini yeterli görememektedir. Ayrıca öğrenciler terminal dönem hasta bakımı ile ilgili almış oldukları eğitimi yetersiz bulmaktadırlar. Öğrenci hemşirelerin terminal dönem hastaya etkili bakım verebilmesi kendi duygu ve düşüncelerinin farkında olması ile sağlanabilir. Bu nedenle öğrencilerin ölüm ve terminal dönem bakıma yüklediği anlamın ortaya çıkarılması hemşirelik eğitim programlarında ölüm ve terminal dönem bakıma yönelik örneklerin artırılarak ve bunların klinik ortamlarda somutlaştırılarak gerçekleştirilebilir. Ayrıca derslerde öğrencilerin ölüme ilişkin duyguları ve düşünceleri hakkında konuşmaya cesaretlendirilmelidir. Bu tür fırsatlar, öğrenci hemşirelerinin kaygı düzeyini azaltacak ve ölmekte olan hastalara ve ailelerine bakmaya yönelik tutumlarını geliştirecektir.

6. Kaynakça

- Abu-El-Noor N.I., Abu-El-Noor M.K.(2016)Attitude of palestinian nursing students toward caring for dying patients: A call for change in health education policy. *Journal of Holistic Nursing*; 34 (2): 193-199.
- Arslan, D., Akca, N. K., Simsek, N., Zorba, P. (2014). Student nurses' attitudes toward dying patients in Central Anatolia. *International Journal of Nursing Knowledge*, 25, 183-188
- Ay F, Gençtürk N (2013) Ebe öğrencilerin ölüm, terminal dönem ve palyatif bakım ile ilgili görüşleri: odak grup çalışması. *F.N. Hem. Dergisi*; 21(3):164-171
- Benli S.S., Yıldırım A. (2017) Hemşirelerde Yaşam Doyumu ve Ölümüne Karşı Tutum Arasındaki İlişki. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*; 6(4): 167-179
- Bilge A, Embel N, Kaya FG (2013) Sağlık profesyoneli olacak öğrencilerin ölümüne karşı tutumları, ölüm kaygıları arasındaki ilişki ve bunları etkileyen değişkenler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*; 4(3):119-124.

- Brajtman S, Fothergill-Bourbonnais F, Alain VFD (2009) Survey of educators' end-of-life care learning needs in a Canadian baccalaureate nursing programme. *International Journal of Palliative Nursing*; 15(5):170–178.
- De Oliveira JR, Da Silva Bretas JR., Yamaguti L (2007) Death and dying according to nursing students' representations. *Revista da Escola de Enfermagem da USP* 41, 386–394.
- Demir, Y. (2010). Ölüm ve ölümü yaklaşan hastanın bakımı. Ay, F.A. (Ed.). *Sağlık Uygulamalarında Temel Kavramlar ve Beceriler*. Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, 697-722.
- Ek K., Westin L., Pahl C., Osterlind J., Strang S., Bergh I., Hammarlund K.(2014) Death and caring for dying patients: exploring first-year nursing students' descriptive experiences. *Int J Palliat Nurs.*;20(10):509-15. doi: 10.12968/ijpn.2014.20.10.509.
- Gallagher O., Saunders R., Tambree K., Allie S., Monterosso L., Naglazas, Y. (2014). Nursing student experiences of death and dying during a palliative care clinical placement: Teaching and learning implications. *Teaching and Learning Forum 2014: Transformative, Innovative and Engaging*.
- Hagelin, C.L., Melin-Johansson, C., Henoch, I., Bergh, I., Ek, K., Hammarlund, K., Strang, S., Westin, L., Österlind, J., Browall, M.(2016) Factors influencing attitude toward care of dying patients in first-year nursing students. *Int. J. Palliat. Nurs.* ;22:28–36. DOI: <https://doi.org/10.12968/ijpn.2016.22.1.28>
- Iranmanesh S., Savenstedt S., Abbaszadeh A. (2008) Student nurses' attitudes toward death and dying in South east Iran. *Int. J. Palliat. Nursing*; 14(5):214-219.
- Işık E., Fadiloğlu Ç. ve Demir Y. (2009). Ölümüne Karşı Tutum Ölçeğinin Türkçe Çevirisinin Hemşire Popülasyonunda Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 2: 29-30.
- Jafari M., Rafiei H., Nassehi A., Soleimani F., Arab M., Noormohammadi M. R. (2015). Caring for Dying Patients: Attitude of Nursing Students and Effects of Education. *Indian Journal of Palliative Care*; 21(2): 192–197. <http://doi.org/10.4103/0973-1075.156497>
- Karakuş G, Öztürk Z ve Tamam L. (2012). Ölüm ve Ölüm Kaygısı. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 2(1): 42-79.
- Khader K, Jarrah S, Alasad J.(2010) Influences of nurses' characteristics and education on their attitudes towards death and dying: A review of literature. *International Journal of Nursing and Midwifery*;2(1):1-9.
- Koç Z., Sağlam Z.(2008) Hemşirelik öğrencilerinin yaşam sonu bakım ve ölüm durumuna ilişkin duygu ve görüşlerinin belirlenmesi. *C. Ü Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 12(1).
- Leombruni P, Miniotti M, Bovero A, Zizzi F, Castelli L, Torta R.(2014) Attitudes toward caring for dying patients: An overview among Italian nursing students and preliminary psychometrics of the FATCOD-B scale. *J Nurs Educ Pract* ;4:188-96.
- Marcysiak M, D browska O, Marcysiak M (2013) Acceptance of death as a life attitude for nurses and nursing students. *Prog. Health Sci.*; 3(1):104-110.
- Mutto E.M., Cantoni M.N., Rabhansl M.M., Villar M.J. (2012) A perspective of end-of-life care education in undergraduate medical and nursing students in Buenos Aires Argentina. *Int. J. Palliat. Nurs.*; 15(1):93-99.
- Selçuk K.T, Avcı D.(2015) Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Ölümüne Karşı Tutumları ve İlişkili Etmenler. www.literaturesempozyum.com; 8(2).
- Sezer S, Saya P.(2009). Gelişimsel açıdan ölüm kavramı. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*;13:151-65.
- Şahin M., Demirkıran F., Adana F.(2016) Nursing Students' Death Anxiety, Influencing Factors and Request of Caring For Dying People. *Journal of Psychiatric Nursing*;7(3):135–141.
- Tanhan F. (2013). Ölüm Eğitiminin Üniversite Öğrencilerinde Ölüm Kaygısı ve Psikolojik İyi Olmaya Etkisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1):184-200.
- Taşdemir G., Gök F. (2012). Bir sağlık yüksekokulu'nda okuyan öğrencilerin ölüm kaygılarının belirlenmesi. *International Journal of Human Sciences [Online]*. (9)2, 303-317.

Vargas D (2010) Death and dying:feelings and behaviors of nursing students. Acta Paulista de Enfermagem [Acta Paulista of Nursing] 23, 404–410.

Youssef HAM.(2016). Nursing Students' Perception of Dying and their Contextualizing End of Life and Palliative Care in Nursing Curriculum at Taif University European Journal of Academic Essays; 3 (5): 193-99

Wong P, Reker G ve Gesser G. (1994). "Death attitude profile–revised: a multidimensional measure of attitudes death". Neimeyer RA, editör. Death anxiety handbook.Washington, DC: Taylor &Francis, p.120–144.